

Л.В. Леванцэвіч
Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна
e-mail: lewalena@mail.ru

УДК 81:39(476)(07)

АСАБЛІВАСЦІ ВЫБАРУ МЯНУШАК БРЭСТЧЫНЫ: КАМУНІКАТЫЎНЫ АСПЕКТ

Ключевые слова: *прозвище, коммуникативный аспект, мотивирующая основа, антропоним, эмоционально-оценочный компонент, оценочная функция.*

В статье впервые проводится исследование прозвищ Брестчины в коммуникативном аспекте. Анализируются когнитивные функции прозвищ, что проявляется в их участии в процессе умственной деятельности человека, в способности сохранять знания. Определяются основы-апеллятивы и мотивация выбора именования. Характеризуются условия употребления прозвищ, определяются факторы, влияющие на выбор именования в речевой ситуации.

L.V. Levantsevich
Brest State A.S. Pushkin University

PECULIARITIES OF THE CHOICE OF BRESTCHINA NNICKNAMES: COMMUNICATIVE ASPECT

Key words: *nickname, communicative aspect, motivating basis, anthroponym, emotional and evaluative component, evaluative function.*

The article is the first study of Brestchyna nicknames in the communicative aspect. The cognitive functions of nicknames are analyzed, which is manifested in their participation in the process of human mental activity, in the ability to preserve knowledge. The bases-appellatives and the motivation of the choice of naming are defined. The conditions of nicknames use are characterized, the factors influencing the choice of naming in a speech situation are determined.

Дыялектная антрапанімія і айканімія Палесся захоўвае вартасныя звесткі пра гісторыі краю і можа даць новы матэрыял для вырашэння этнагенетычных праблем усходніх славян і ўсяго славянства ў цэлым. Збор, сістэматызацыя і навуковае даследаванне мікратапонімаў ужо распачата і мае значныя напрацоўкі, што нельга сказаць пра мянушкі, заанімы,

неафіцыйнае імя. У названым кантэксце важным з’яўляецца збор і аналіз палескіх геаграфічных тэрмінаў, геаграфічных апелятываў, якія сталі асновай для фарміравання мясцовай анамастыкі ў цэлым. Важкім вынікам збіральніцкай працы было б выданне тапанімічнага атласа Палесся.

Антрапонім у мове і маўленні каардынуе сацыякультурную і прагматычную інфармацыю. Мянуска рэалізуе значны канататыўна-экспрэсіўны патэнцыял, абумоўлены здольнасцю онімаў да накаплення маўленча-кантэкстных і фонавых сузначэнняў інтра- і інтэртэкстуальнага характару. Анамастыкон Брэстчыны адлюстроўвае асаблівасці нацыянальнай анамастыкі і разам з тым здольны ўплываць на яе, чым абумоўліваецца складаная сістэма прагматычнага зместу анамастычных адзінак.

У мове Брэсцка-Пінскага Палесся па розных прычынах недастаткова даследаваны розныя групы онімаў, сярод іх знаходзяцца і мянушкі. Недастатковая даследаванасць тлумачыцца найперш іх абмежаванай сферай ўжывання, складанасцю вызначэння матывацыі і інш. Большасць мянушак мае выразную ўнутраную форму, некаторыя патрабуюць пэўных тлумачэнняў, каментарыяў, удакладненняў.

На сучасным этапе развіцця анамастычнай сістэмы мянушка з’яўляецца неафіцыйным найменнем і мае наступнае асноўнае значэнне: “неафіцыйнае найменне чалавека, дадзенае па яго знешніх ці ўнутраных асаблівасцях, паводзінах, характары заняткаў, пасадзе, прозвішчы” [1 с. 117–118].

Выбар мянушкі абумоўлены этнакультурнымі традыцыямі і здольнасцю мовы да намінацыі чалавека. У мянушках, як і іншых адзінках мовы, фіксуюцца веды чалавека пра свет з дапамогай моўных знакаў, выпрацаваных грамадствам. Матываванасць моўных знакаў звязана з унутранай формай слова. Праз мянушку як знакавае ўтварэнне перадаюцца нашы адносіны да чалавека, яго паводзін, яго фізічных і псіхічных асаблівасцей. На ўзроўні камунікатыўных адносін наша мысленне становіцца вербальным, набывае моўныя формы. Узнікае асаблівая сэнсавая прастора, у якой фарміруюцца людскія стасункі, ацэнкі і формы рэгулявання ўчынкаў. Праз мову мянушка становіцца выражэннем камунікатыўнай свядомасці, якая ўяўляе сабой сукупнасць ментальных камунікатыўных катэгорый, што вызначаюць прынятыя ў грамадстве нормы і правілы камунікацыі.

Мянушка як адзінка, якая карэктруе паводзіны, прывычкі, асаблівасці знешняга выгляду і інш., садзейнічае фарміраванню чалавечых навыкаў: зносінам паміж людзьмі, кантролю за асабістымі паводзінамі, ацэначным адносінам да з’яў акаляючага свету, павышэнню ўнутранай культуры як намінатара, так і намінанта.

Пры кагнітыўным падыходзе аналізуецца кагнітыўная функцыя мянушкі, што праяўляецца ва ўдзеле яе ў працэсе разумовай дзейнасці чалавека, у здольнасці захоўваць веды. Мянуска разглядаецца як з боку семантыкі, так і з боку прагматыкі.

Як адантрапанімічная мянушка, так і адапелятыўная выконваюць функцыю ідэнтыфікацыі, выражаюць у большай (адапелятыўная) ці меншай (адантрапанімічная) ступені ацэнку асобы, разнастайныя адценні адносінаў да намінанта. Ласкальныя, іранічныя, паважлівыя ці грэблівыя адносіны выражаюць мянушкі, утвораныя ад той самай асновы, напрыклад, ад імя Васіль: *Васыльковы, Васэлёвы, Васілінько, Васей, Васькэсь, Васьонька, Васылек, Васэлё, Ватонько, Вацьк, Восюн, Васіліса, Васільчыха, Васільныкі, Восюшчыны* [3].

Характарыстычная функцыя больш выяўляецца ў адапелятыўных мянушках; *Баран, Вэрблюд, Кабан, Корова, Воўкі, Лось, Кузака, Жабба, Цыдылок, Солёный, Солёдый, Дрыгало, Лыхій, Шуляк, Дык, Ворона, Сорёка, Качэр* і інш. Такія найменні характарызуюць асобу па розных прыкметах: унутраных, псіхічных асаблівасцях; агульных знешніх прыкметах; па відзе і родзе дзейнасці; асаблівасцях маўлення і інш.: *Шкода, бо колі што-то робіт, то за ім пераделывать 100 раз надо. Вроде і помогчы хоцеў, але шкоды наробіў* [3].

Функцыянальныя асаблівасці мянушак ствараюць магчымасці іх выкарыстання для асобаснага іменавання падчас камунікацыі.

Значны пласт ацэнчых уласных імён-мянушак дазваляе выказаць разнастайныя адценні адносін намінатара да намінанта. Мянушкі *Васік, Васілінько, Васько, Васэлё, Васэлык* выкарыстоўваюцца ў маўленні як надзейны спосаб адрознення асоб, у якіх супадаюць імя і прозвішча. Мужчыны і жанчыны з аднолькавым прозвішчам і імем маюць наступныя мянушкі-імёны (запісана ў вёсцы Бярозавічы Пінскага раёна): Канюх Васіль – *Васік* ‘добры майстар, любіць гатаваць ежу, прыемны субяседнік’; *Васілінько* ‘злы, нястрыманы чалавек’; *Васылько* ‘ласкавы, добры і ціхі чалавек’; *Васько* ‘своеасаблівы чалавек, з абмежаванымі разумовамі здольнасцямі’; *Васэлё* ‘маруда і тугадум’; *Васэлык* ‘быў асуджаны за забойства, таму людзі яго пабойваліся і непрыхільна ставіліся’; Галоўка Іван – *Іванко* ‘чалавек дробнага целаскладу, маленькі, але надзвычай разумны, працавіты’; *Іванчык* ‘строгі, патрабавальны чалавек, часам жорсткі’; *Іванька* ‘чалавек лёгкіх паводзін, гуляка’; *Іваньшты* ‘чалавек дзіўны сваімі паводзінамі, думкамі, поглядамі на жыццё’; Міхнюк Алена – *Олёнка* ‘на ўсё мела свой “прымітыўны” пункт погляду, ні да чаго не ставілася сур’ёзна’; *Олёнушка* ‘любіла павесяліцца, асабліва паспяваць жартоўныя песні’; Канюх Вольга – *Олька* ‘жанчына “лёгкіх паводзін”, пывуння, вельмі прыгожая, ніколі сур’ёзна не ставілася да жыццёвых праблем’; *Ольшты* ‘лянівая жанчына, рабіла ўсё абы-як’ [3].

Калі ў маўленчай сітуацыі ўзнікае неабходнасць удакладніць асобу пры дапамозе дадатковых найменняў, то тады выкарыстоўваецца мянушка, якая індывідуалізуе чалавека ў невялікім калектыве (дом, вёска, працоўны калектыў): – *У Петі, кажуть, ровэра ўкралы.* – *У Романыча?* – *Не, у Комысёваго;* – *Хто вчора кунтору закрывав?* – *Коля.* – *Кулюн?* – *Які Кулюн, Кляпса.*

Мянушкі выкарыстоўваюцца ў грамадскай супольнасці і тады, калі трэба даць больш дакладную характарыстыку асобы, чым гэта можа зрабіць іншы антрапонім: *Ныдавно Бомж спалыв хату, якую стуружував; Галаген у нас е, вун окуляры побів і светів однім глазом чэрэз шкло побітое; Господарык як ны такі стары був, то на тракторы йіздыв; З Консулом ліпш ны спорыты, такы крыклывы чулувік, ду ужаса, шэй всэ знае; Бывало Фют выходить су стуловыі чы шэ удкіль, і давай свыстіты, дурнуваты чы шо, я ны знаю* [3].

Існуюць таксама і стылістычна нейтральныя мянушкі, якія не ўспрымаюцца як “абзыванні”. Мянушкі, якія даюць станоўчую ацэнку знешнім і ўнутраным якасцям чалавека, не з’яўляюцца абразлівымі, прыніжальнымі, іх успрымаюць спакойна, адзваючыся, як на імёны: *Сьцік, Пушкін, Бэлынькый, Кучераўчкі, Рапунцэль, Улыбка, Пысарі, Погранічнік, Композітор* [3].

Па ступені эмацыянальна-экспрэсіўнай выразнасці мянушкі з’яўляюцца неаднароднымі. Так, напрыклад, мянушка, нададзенае па той самай прыкмеце – худы і нізкі ростам – мае розную матывацыю і, адпаведна, утваральную аснову: *Акурак, Ціплёк, Гарабчык, Дырка, Козлік, Пупэць, Смолячок, Шпала*. Хітры, ілжывы чалавек мае мянушкі *Жыд, Кірпіч, Мутён, Муця, Муцяр, Лёпка, Палашка, Цэган, Діма Ліс, Ліса, Лісіцы, Скользкій, Штукар, Шчур Діма, Эстарсіта, Шчур* [3].

З цягам часу экспрэсіўнасць, вобразнасць мянушкі можа страчвацца і ацэначная функцыя замяняецца на намінацыйную. Звычайна гэта адбываецца з родавымі мянушкамі, якія ўжываюцца для іменавання прадстаўнікоў некалькіх пакаленняў у паўсядзённых сітуацыях, становяцца прывычнымі: *Жумніровы, Ковзілёвы, Гладышовы, Джынджыровы, Полайчыны, Макуховы, Чылёвы і інш.*

Зніжаную экспрэсію маюць мянушкі, утвораныя праз маўленчую сітуацыю, праз нейкі хіб у маўленні, які існуе ў пэўны перыяд жыцця асобы. Напрыклад, мянушка *Кадышовы* ўзнікла праз хіб у маўленні: *Діты ж, воны ж малые ны выговарывають буквы. Ну, их і так понимают. Був хлопчик, вот кто-то разговаривает, а він приходить і кажэть: “Шо ты кадыш, шо ты кадыш?”, значыть шо ты кажыш, ну і сталы называтыся Кадыш. Фамілія у іх ны Кадыш, но звуть усіх Кадышы: діты Кадышовы, жінка Кадышова, внукі Кадышовы. От слова Кадыш – “кажыш”. Як почувеш шо, то так і прыліпыця, так і кажыш* [3].

Здавалася б, адпрозвішчныя дэрываты пазбаўлены эмацыянальна-ацэначнага кампанента. Аднак, гэта не заўсёды так: калі яны аманімічныя ацэначна-характарыстычным мянушкам з адмоўнай эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкай, то такія найменні непажаданыя і з’яўляюцца таксама абразлівымі: *Мартышка* – ад Мартысевіч, *Баран* – ад Баранаў, *Бычок* – ад Бычык.

Вядома, што мянушкі, якія заканчваюцца на -іха, -ыха, паказваюць на прыналежнасць да асобы жаночага полу. Аднак некаторыя з такіх мянушак ствараюць толькі ілюзію стылістычнай нейтральнасці, а самі маюць “знешнюю” адмоўную экспрэсію. Мянушка *Казліха*, утвораная ад прозвішча Казёл, акрамя прыналежнасці асобе жаночага полу, нясе адмоўную канатацыю, “стварае” вобраз знешне непрывабнай асобы, у той жа час, ілюстрацыйны матэрыял паказвае на станоўчую знешнюю ацэнку асобы: *У Казліхі ужэ дзітэй куча, все такіе хорошые, похожы на мамку сваю. Ана раньше первой красоткой была в деревне* [3].

Кагнітыўныя здольнасці намінатара часам прыводзяць да ўзнiкнення непрадказальнага асацыятыўнага ланцужка і схаванай вобразнасці: *Діты тут сусіда Кіселём прозвалі, мы сначала не понялы чого, а потом понялы, бо Гушчэня тіпа густы, як кісель, сміяліся довго (Кісэль – ад прозвішча Гушчэня); Всі ёго Борщом называлі, а Петя забываў і говорыў: “Ну, дэ там этот дед Суп” (Дед Суп – ад прозвішча Баршчэўскі); Мы Тучей Хмару нашэго клічэм, смешно так, бо хмара – гэто ж туча по-рускі (Туча – ад прозвішча Хмара)* [3].

Негатыўны падтэкст можа мець мянушка, якая суадносіцца з нейтральным апелятывам, напрыклад, *Семімесячны*. Адмоўная канатацыя вядомая толькі той супольнасці людзей, якая іменавала: *Сусед мой бацьку міліцыі здаў, того 7 месяцэв дзірэжалі, во мы его так і прозвалі, бо сідеў столько* [3].

Часам, і самі намінатары не могуць адназначна вызначыць, ці варта лічыць тую ці іншую мянушку абразлівай: *Мне было інтэрэсно, я пытаў у дзеда: “Раскажы, дзед, чому Соню “Ду-ду” называют?” Вёска наша была сто дворов. Даже больш, чым сто дворов, і кілометр в дліну. Ну, людей много было. В каждую семье ж по четыре-пять человек. Коров тоже. Коров надо было пасвіць. А Соня жыла со сваім бацьком, звалі его Міхалко. Его наймалі іногда людзі пасці коров на лето. Міхалко будзіў рано так. З катушачкі драўлянай, і рэзіначкі тонкай, і обрэзаннаго коровьего рога, і кары молодой альшыны такую дуду он делал. Называлась дуда. І он дудел – хороший такой, прыятный звук быў. “Ду-дуу, дуу!” Дзецям особенно это нравілось, когда он гнаў коров, і когда прыганяў. Оні беглі к нему на поле і просілі подудзець, і он дудел. І вот, “ду-ду, ду-ду”, і назвалі его Міхалко Ду-ду. А потом і дочку обозвалі Соня Ду-ду. Вроде обідно, да і не обідно. Вот проісходження такіа интересные этих вот мянушак* [3].

З гумарам успрымаюць некаторыя мянушкі і самі намінанты, яны не лічаць іх абразлівымі, крыўднымі, бо такія найменні ўзнікаюць звычайна праз нейкі выпадак, а не праз адмоўныя рысы характару: *Адзін раз я на празніке быў і сеў на табурэтку, а вона зломалась, свадьба вроде була, то всі смеялісь і назвалі мынэ Табурэтка; Було як-то, шо суседка моя тапком хоцела ударыць мужа, але замахнулась так, шо тапок той полетеў чырыз забор і попаў в глаз моему мужу. Вот і прозвалі ёго Тапком* [3].

Пры аналізе канататыўнага значэння мянушак А. В. Цэпкова адзначае, што мянушкі розных матывацыйных тыпаў (экстралінгвістычны, лінгвістычны, лінгвістычны і экстралінгвістычны) валодаюць неаднолькавым ацэначным і экспрэсіўна-эмацыянальным патэнцыялам. Вызначаецца і залежнасць ацэначнасці мянушкі ад адносін намінатара да намінанта. У сувязі з гэтым аўтар вылучае пэаратыўныя, меліяратыўныя, гумарыстычныя і нейтральныя мянушкі [4, с. 10].

Да экстралінгвістычнага матывацыйнага тыпу варта адносіць сітуацыйна-падзейныя мянушкі: *Кажуць, што в сем'і родывся хлопчык такі маленькі, а батько йго кажэ, подывывся, першы раз, як глянув, кажэ, які він хорошэнькі, які маленькі, які хорошы, ну, гэто мій зайчык. Ну, вот і зайчык. А хто-то почув посторонні "зайчык і зайчык" і пошлы: жінка Зайчыкова, діты Зайчыковы, вжэ і внукі зарэ іх, то Зайчыкі, всё Зайчыкі. Ну, вони такіе нізкорослы, сміюшчыюся, улыбаюшчыюся, ныобіжаюця на свою фамілію новую. Зайчыкі, так і зовутъ Зайчыкі, а по паспорту Меленчукі, Меленчук* [3].

Выбар мянушкі залежыць ад маўленчай сітуацыі, якая вызначаецца стылем зносінаў, міжасобаснымі адносінамі ўдзельнікаў маўлення, агульнай унутранай культуры, прысутнасцю “трэцяй” асобы.

Маўленчыя зносіны – сацыяльны працэс, асобасна арыентаваны, таму моўца ў сваіх маўленчых паводзінах улічвае адносіны паміж камунікантамі. Пры выбары антрапанімічнай адзінкі ў працэсе камунікацыі важным фактарам з’яўляецца змена характуру адносін з афіцыйных на неафіцыйныя. Пры неафіцыйных зносінах дапускаецца ўжыванне розных форм іменавання асобы, у тым ліку і мянушак.

Аўтары вучэбна-метадычнага дапаможніка “Анамастыка, тэрміналогія і фразеалогія” М. У. Буракова і В. А. Ляшчынская акрэсліваюць наступныя функцыянальныя асаблівасці мянушкі: “выкарыстоўваюцца ў неафіцыйных зносінах людзей з мэтай наймення адной асобай другой асобы і адначасова выражэння сваіх інтымна-ласкальных ці зневажальных, жартоўных адносін да яе альбо для стылістычнай характарыстыкі персанажаў у тэкстах мастацкай літаратуры” [2, с. 18].

Вывучэнне дыялектнай анамастыкі Брэсцка-Пінскага Палесся дасць магчымасць ацаніць суадносіны анамастычнай сістэмы літаратурнай мовы і дыялектнай, даць характарыстыку матэрыяльнай, структурна-арганізацыйнай спецыфіцы анамастычнай прасторы дыялекту ў адносінах да анамастыкі беларускай літаратурнай мовы. Сістэматызацыя мянушак, якая дапаможа вызначыць заканамернасці развіцця рэгіянальнай антрапанімікі, з’яўляецца актуальнай для дыялектнай мовы ў адрозненне ад літаратурнай.

Літаратура

1. Беларуская антрапанімія : вучэб. дапам. / Г. М. Мезенка (наук. рэд.) [і інш.]. – Віцебск : УА “ВДУ імя П. М. Машэрава”, 2009. – 254 с.
2. Буракова, М. У. Анамастыка, тэрміналогія і фразеалогія : вучэб.-метадапам. / М. У. Буракова, В. А. Ляшчынская. – Мінск : РІВШ, 2011. – 166 с.

3. Мянущкі Брэстчыны: вучэбны слоўнік / Брэст. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна ; скл. Л. В. Леванцэвіч. – Брэст : БрДУ, 2024. – 167 с.

4. Цепкова, А. В. Национально-культурная специфика прозвищ (на материале современного англоязычного интернет-дискурса : автореферат дисс. ...канд. филол. наук : 10.02.04 / Цепкова Анна Васильевна ; Новосибирский гос. пед ун-т. – Иркутск, 2011. – 25 с.

А.А. Лесков

Витебский государственный университет имени П.М. Машерова
e-mail: leskovand035@gmail.com

УДК 811.161.1'373.231

ВЛИЯНИЕ ЛИТЕРАТУРНЫХ ИМЕН НА РЕАЛЬНУЮ АНТРОПОНИМИЮ

Ключевые слова: *литературные имена, антропонимика, популярные имена, влияние литературы, практика именования, культурное влияние, исторический пик имен*

В статье исследуется влияние литературных имен на реальную антропонию. Анализируются популярные имена, заимствованные из художественных произведений, их распространенность в разных странах, количественные показатели носителей, а также их значение. Особое внимание уделяется периоду, когда эти имена достигали пика популярности, и факторам, способствовавшим их внедрению в повседневную ономастику. Исследование позволяет проследить взаимосвязь между литературой и культурными тенденциями в выборе имен.

A.A. Leskov

Vitebsk State University named after P.M. Masherov

THE INFLUENCE OF LITERARY NAMES ON REAL ANTHROPONYMY

Key words: *literary names, anthroponymy popular names, literary influence, naming practices, cultural impact, historical name trends*

This article examines the influence of literary names on real-world anthroponymy. It analyzes popular names derived from fictional works, their prevalence in different countries, the number of bearers, and their meanings. Special attention is paid to the period when these names peaked in popularity and the factors that contributed to their adoption into everyday onomastics. The study reveals the connection between literature and cultural trends in naming practices.